

Marriage as a form of realizing the right of a person to a family

Шлюб як форма здійснення права особи на сім'ю

Kateryna Krasnyk

Key words:

right of a person to a family, marriage, state registration of marriages, marital union, marital partnership.

Ключові слова:

право особи на сім'ю, шлюб, державна реєстрація шлюбу, шлюб-союз, шлюб-партнерство.

Постановка проблеми. Стаття 16 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., проголошує, що чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Згідно зі ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, недоторканності свого житла і таємниці своєї кореспонденції, а відповідно до ст. 12 цієї ж Конвенції чоловіки та жінки, котрі досягли шлюбного віку, мають право вступати у шлюб і створювати сім'ю відповідно до національних законів, які регулюють здійснення цього права. Отже, саме національним законодавством визначаються особливості здійснення права особи на сім'ю шляхом укладення шлюбу. Варто зазначити, що в Україні кількість зареєстрованих шлюбів зменшується. Так, в 2018 році було зареєстровано 228 411 шлюбів, у 2017 році – 249 522 шлюби¹, хоча, наприклад, у 1990 році в Україні було зареєстровано 482 753 шлюби², що обумовлено як зменшенням кількості населення, так й небажанням осіб реєструвати шлюб і втрачанням інститутом шлюбу свого значення та цінності в суспільстві.

Стан дослідження. Шлюб як сімейно-правова категорія досить активно досліджується в юридичній літературі, зокрема, в наукових працях О.Ю. Бикової, І.В. Жилінкової, В.П. Маслова, Г.К. Матвеева, З.В. Ромовської, О.І. Сафончик та інших вчених. Новітні підходи до державної реєстрації шлюбу, дискусії щодо осіб, які можуть укладати шлюби в Україні, потребують подальшого дослідження шлюбу саме з позиції форми здійснення права особи на сім'ю.

Метою статті є визначення особливостей шлюбу як форми здійснення права особи на сім'ю.

Виклад основного матеріалу. Однією із правомочностей, що входять до змісту права особи на сім'ю, є право особи на створення сім'ї. Згідно з ч. 4 ст. 3 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 р. (далі – СК України) сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. Право на створення сім'ї шляхом укладення шлюбу має особа, яка досягла шлюбного віку. Відповідно до ч. 1 ст. 22 СК України шлюбний вік для чоловіків та жінок встановлюється у вісімнадцять років. Згідно зі ст. 23 СК України право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку. За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. Слід зазначити, що встановлення такої вікової межі як 16 років для осіб щодо надання ним права на шлюб суперечить положенням ч. 2 ст. 4 СК України, відповідно до якої сім'ю може створити особа, яка народила дитину, незалежно від віку. Видається, що у випадках, коли особа до шістнадцяти років народила дитину, то за нею слід передбачити право на шлюб, яке вона зможе реалізувати після звернення до суду з заявою про надання права на шлюб.

Шлюб як форма організації сімейного життя відома ще зі стародавніх часів. Як зазначається в юридичній літературі, після хрещення Русі в 988 році і привласнення церквою монопольного права затвердження

¹ Українці стали менше одружуватися і більше розлучатися. Сьогодні. 15 лютого 2019 р. URL : <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/v-2018-godu-zaregistrirovali-v-ukraine-na-20-tysyach-brakov-menshe-chem-god-nazad-1221820.html> (дата звернення: 19.06.2019).

² Населення України. Шлюби та розлучення. URL : http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp (дата звернення: 19.06.2019).

шлюбу стали складатися норми шлюбного права, що включали в себе й певні весільні ритуали³. Цивільний кодекс Східної Галиції 1797 року в п. 58 вже наголошував на тому, що хай держава сповнюється шлюбами, які є законно встановленим союзом чоловіка і жінки, або ж взаємною згодою обох почати спільність всього життя, народити та виховати дітей та допомагати один одному⁴.

Шлюб є однією із основних форм здійснення права особи на сім'ю, основною формою організації сімейного життя. У Рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Беррехаб проти Нідерландів» від 21 червня 1988 р. зазначається, що «заявники стверджують, що можливість застосування статті 8 в частині «права на повагу ... особистого та сімейного життя» не передбачає постійного спільного проживання. Суд вважає, що відносини між подружжям, що виникли внаслідок законного і справжнього шлюбу, подібні відносинам між подружжям Беррехаб, повинні розглядатися як «сімейне життя»⁵.

О.І. Сафончик зазначає, що особи самостійно обирають форму організації сімейного життя відповідно до вимог чинного законодавства України – шлюб, фактичні шлюбні відносини, а також відносини, подібні до шлюбних – квазішлюбні (релігійний шлюб та цивільне партнерство)⁶. При цьому авторка під шлюбними правовідносинами розуміє відносини, що виникають з метою створення сім'ї, між жінкою і чоловіком, неспорідненими кровно між собою, які проживають однією сім'єю, ведуть спільне господарство, мають взаємні шлюбні права й обов'язки.

Фактичні шлюбні відносини розглядає як відносини, що виникають між жінкою і чоловіком, неспорідненими кровно між собою, які проживають однією сім'єю, ведуть спільне господарство, мають взаємні шлюбні права й обов'язки відповідно до ст. 74 СК України. О.І. Сафончик до правовідносин подібних до шлюбних (квазішлюбних правовідносин) відносить правовідносини, що можуть виникати між жінкою і чоловіком у релігійному шлюбі та особами (різної або однієї статі) у цивільному партнерстві, внаслідок чого у них виникають взаємні шлюбні права й обов'язки. Релігійний шлюб, на її думку, це подібний до шлюбного сімейний союз чоловіка і жінки, які проживають однією сім'єю, ведуть спільне господарство, мають взаємні шлюбні права й обов'язки, що зареєстровано у відповідній релігійній організації. Цивільне партнерство – це подібний до шлюбного союз двох рівноправних фізичних осіб різної чи однієї статі, які проживають однією сім'єю, ведуть спільне господарство, мають взаємні права й обов'язки, подібні до шлюбних прав і обов'язків, та уклали між собою договір про цивільне партнерство⁷. Вбачається, що не зовсім доречним є невизнання державної реєстрації шлюбу як однієї з ознак шлюбу при визначенні поняття шлюбних правовідносин.

Законодавство різних країн має свої концепції шлюбу. Шлюб розглядається зарубіжною доктриною насамперед як договір між чоловіком і жінкою, що укладається у встановленому законом порядку, підкоряється певним вимогам дійсності, має на меті об'єднання чоловіка та дружини в одну сім'ю для спільного життя та взаємного надання підтримки й допомоги. Існують й інші концепції шлюбу (шлюб-статус, шлюб-партнерство), які оспорожують договірну природу шлюбних відносин⁸. Зокрема, концепція шлюб-договору в зарубіжних країнах заснована на низці вимог, які пред'являються до порядку укладення шлюбу. Така позиція відстоюється М. В. Антокольською, яка вказує, що угода про укладення шлюбу за правовою природою не відрізняється від цивільного договору. У тій частині, в якій вона регулюється правом і породжує правові наслідки, вона є договором⁹.

Підтримується договірна природа шлюбних правовідносин і в Україні. Так, З.В. Ромовська зазначає, що «слово «союз» підкреслює законодавче визнання теорії договірної природи шлюбу, яка зумовлює його

³ Нижник Н.С. Правовое регулирование семейно-брачных отношений в русской истории. СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. С. 15.

⁴ Гражданский кодекс Восточной Галиции 1797 г. = Codex civilis pro Galicia Orientali anni MDCCXCVII / пер. с лат. А. Гужвы; Под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. Москва : Статут; Одесса, 2013. С. 53.

⁵ Решение Европейского суда по правам человека по делу «Беррехаб против Нидерландов» от 21 июня 1988 г. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22RUS%22%5D,%22appno%22:%5B%2210730/84%22%5D%7D> (дата обращения: 10.06.2019).

⁶ Сафончик О.І. Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. С. 119.

⁷ Сафончик О.І. Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. С. 118-119.

⁸ Шимон С.І. Цвільне та торгове право зарубіжних країн : навч. посіб. (Курс лекцій). К. : КНЕУ, 2004. С. 205.

⁹ Антокольская М.В. Семейное право : учебник. М. : Юрист, 2003. С. 108.

добровільний характер»¹⁰. Л. Драгневич вказує: «шлюб – це правова угода, різновид партнерства або ж добровільний союз між чоловіком і жінкою, заснований на взаємній згоді, почуттях любові, дружби, юридично оформлений у державних органах з метою створення сім'ї, виховання дітей, внаслідок чого між подружжям встановлюються особливі правовідносини»¹¹.

Хоча в основі шлюбу й лежить домовленість між нареченими, їх вільна згода на укладення шлюбу, проте за сімейним законодавством України та й інших країн на пострадянському просторі шлюб не є різновидом цивільно-правового договору або сімейно-правового договору на відміну від шлюбного договору. Законодавчо закріплена концепція шлюбу-союзу, якому притаманні більш близькі довірчі відносини між чоловіком та дружиною, на відміну від шлюбу-партнерства чи шлюбу-договору.

Стаття 21 СК України визначає шлюб як сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану, тобто визначення поняття шлюбу, надане у ст. 21, здійснюється через термін «союз» і через такі ознаки, як мета – створення сім'ї, умова – державна реєстрація шлюбу. Сімейний кодекс України визначає правозгідним той шлюб, при укладенні якого не були порушені умови укладення шлюбу та дотримано норм щодо перешкод до укладення шлюбу. Умови укладення шлюбу – це матеріальні умови, які повинні існувати на час реєстрації шлюбу і дотримання яких необхідне для правозгідності шлюбу. Перешкоди до укладення шлюбу – це ті чинники, які перешкоджають укладенню шлюбу між жінкою та чоловіком, наприклад, перебування в іншому шлюбі, наявність прямої лінії споріднення тощо.

Ю.М. Фетюхін зазначає, що шлюб – це юридично оформлений вільний і добровільний союз чоловіка і жінки, укладений з дотриманням передбачених законом умов, спрямований на створення сім'ї, який породжує взаємні права та обов'язки подружжя¹².

Аналіз законодавства щодо правового регулювання шлюбу і наукової літератури щодо визначення шлюбу дає можливість виокремити певні властивості, ознаки, які є характерними для поняття «шлюб»: мета (створення сім'ї, спільне життя, народження і виховання дітей); строк (довічність, необмеженість будь-яким терміном); наявність волевиявлення (вільний, добровільний, рівноправний); форма (зареєстрований державою, укладений з дотриманням умов і порядку, передбачених законом); суб'єкти (чоловік і жінка, моногамний); правові наслідки (породжує для осіб взаємні особисті і майнові права і обов'язки, породжує особисті та майнові подружні права і обов'язки тощо)¹³.

Відповідно до ч. 1 ст. 21 СК України шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. За чинним законодавством України шлюб реєструється виключно між жінкою та чоловіком, шлюб не може бути зареєстрований між особами однієї статі.

Пункт 105 розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» передбачає розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар з урахуванням майнових і немайнових прав, зокрема володіння та наслідування майна, утримання одного партнера іншим в разі непрацездатності, конституційного права несвідчення проти свого партнера. Вбачається, що на сьогодні з урахуванням ментальності українського суспільства, національних сімейних традицій прийняття такого закону ще не буде сприйнято українським суспільством позитивно, тому розроблення такого законопроекту є передчасним.

Згідно з ч. 1 ст. 27 СК України державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства.

Згідно з частинами 4–7 ст. 14 Закону України від 1 липня 2010 р. № 2398-VI «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» державна реєстрація шлюбу проводиться після закінчення одного місяця з дня

¹⁰ Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. С. 65.

¹¹ Драгневич Л. Сутність і ретроспектива становлення та розвитку шлюбно-сімейних відносин в Україні. Підприємство, господарство і право. 2002. № 1. С. 41.

¹² Фетюхін Ю.М. Інститут брака по новому семейному законодательству Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Волгоградский гос. ун-т. Волгоград, 2000. С. 29.

¹³ Бикова О.Ю. Укладення та розірвання шлюбу за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2005. С. 26.

подання нареченими заяви про державну реєстрацію шлюбу. За наявності поважної причини і з дозволу керівника органу державної реєстрації актів цивільного стану державна реєстрація шлюбу проводиться до закінчення зазначеного строку. У разі вагітності нареченої, народження нею дитини та якщо є безпосередня загроза для життя нареченої або нареченого, державна реєстрація шлюбу проводиться в день подання відповідної заяви або у будь-який інший день за бажанням наречених протягом одного місяця. Якщо є відомості про наявність перешкод для державної реєстрації шлюбу, керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану може відкласти таку реєстрацію, але не більш як на три місяці. Якщо наречені не з'явилися для проведення державної реєстрації шлюбу і не повідомили про причину неявки протягом трьох місяців з дня подання відповідної заяви, заява втрачає чинність. Якщо наречені не можуть з'явитися з поважної причини для проведення державної реєстрації шлюбу у встановлений день, строк такої реєстрації переноситься за їх письмовою заявою на інший день. У такому разі строк перенесення реєстрації шлюбу не може перевищувати одного року від дня подання відповідної заяви.

Отже, за загальним правилом державна реєстрація шлюбу відбувається після спливу одного місяця від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу. У той же час відповідно до підпунктів 2 та 3 п. 2 розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 502-р «Про запровадження реалізації пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу» Міністерством юстиції України затверджено наказ від 22 липня 2016 р. № 2247/5 «Про реалізацію пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу», яким з метою апробації європейських стандартів у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, спрямованих на створення сприятливих умов для отримання фізичними особами адміністративних послуг у зазначеній сфері, та забезпечення реалізації гарантованого державою права на шлюб, зокрема для учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщених осіб, запроваджено реалізацію пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу у скорочені строки (за добу) за обранням заявниками місцем у м. Києві, Львові, Одесі, Херсоні, Маріуполі, Сєвєродонецьку, Вінниці, Дніпрі, Луцьку, Миколаєві, Кам'янець-Подільському, Рівному, Житомирі, Харкові, Ужгороді, Чернівцях, Івано-Франківську, Сумах, Тернополі, Чернігові, Кривому Розі, Бахмуті, Запоріжжі, Білій Церкві, Борисполі, Кропивницькому, Станиці Луганській, Білгород-Дністровському, Полтаві, Кременчуці, Чугуєві, Хмельницькому, Черкасах, Хотині та с. Кам'яниця Ужгородського району Закарпатської області. Таким чином, державна реєстрація шлюбу в скорочені строки (за добу) розглядається органами державної виконавчої влади як адміністративна послуга для фізичних осіб у сфері державної реєстрації актів цивільного стану.

Безперечно, що держава повинна створювати належний правовий механізм надання якісних адміністративних послуг у різних сферах, в тому числі й у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, зокрема шлюбу, проте підзаконні нормативно-правові акти не можуть суперечити закону. Згідно зі ст. 6 Конституції України від 28 червня 1996 р. органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Зазначене свідчить, що необхідно внести зміни до статті 32 СК України «Час реєстрації шлюбу» та до статті 14 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», яка має назву «Державна реєстрація шлюбу». Пропонується передбачити в СК України та Законі України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» положення, що державна реєстрація шлюбу в скорочені строки (за добу) здійснюється в порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

На сьогодні в українському суспільстві активно обговорюється й питання розширення повноважень нотаріусів¹⁴, зокрема шляхом наділення їх новими функціями щодо медіації та реєстрації актів цивільного стану. Так, Д. Кирилюк зазначає, що ще однією новою функцією може стати реєстрація та розірвання шлюбів нотаріусами. У деяких європейських країнах нотаріусам уже надано такі повноваження. Зокрема, до них можна віднести: Естонію (ст. ст. 29, 20 Закону «Про нотаріат»); Іспанію (ст. ст. 51, 52, 54 Закону «Про нотаріат»); Румунію (тільки розірвання шлюбу, ст. 137 Закону «Про нотаріат і нотаріальну діяльність»); Францію (лише розірвання шлюбу, ст. 229 Цивільного кодексу); Латвію (тільки розірвання шлюбу, розділи 30–32 Закону «Про нотаріат»). У Литві та Греції розробляються відповідні законопроекти. Це свідчить про доцільність і обґрунтованість наділення нотаріусів функцією щодо реєстрації та розірвання шлюбів. До переваг запропонованих нововведень слід віднести: можливість надання повноцінної правової консультації щодо сутності шлюбу як правового інституту, режиму спільної сумісної власності подружжя, можливості укласти шлюбний контракт, обставин, які перешкоджають укладенню шлюбу; зменшення навантаження на РАЦС і скорочення видатків з державного бюджету на їх утримання; індивідуальний підхід до молодят, які

¹⁴ Саутенко Н. Державна реєстрація шлюбу або його розірвання за участю нотаріуса. Юридичний радник. 2014. № 4. URL : <http://yurradnik.com.ua/stati/> (дата звернення: 10.06.2019).

зможуть самостійно обрати особу, котра проведе церемонію, не чекаючи в черзі. До того ж ця церемонія може відрізнятися від традиційних, що проводять органи РАЦС. Можливість розірвати шлюб у нотаріуса розвантажить суди від позовів, пов'язаних з поділом майна. При цьому одночасно з розірванням шлюбу вирішуватимуться інші юридичні питання, як-от: надання правової консультації, оформлення договору про поділ майна¹⁵.

Вбачається, що зазначена пропозиція є досить слушною, оскільки розширення повноважень нотаріусів і надання їм права реєстрації шлюбів вже апробовано європейською нотаріальною практикою і має свій позитивний досвід. Крім того, це надасть особі більше можливостей для здійснення права особи на сім'ю шляхом укладення шлюбу і створить можливість вибору органу, який може такий шлюб зареєструвати.

Висновки. Таким чином, особа може здійснити своє право на сім'ю шляхом укладення шлюбу. Для України притаманною є концепція «шлюбу-союзу», яка більше відповідає українським сімейно-правовим традиціям та ментальності українського народу. Розроблення в Україні законопроекту про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар є передчасним. Запропоновано передбачити в СК України та Законі України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» положення, що державна реєстрація шлюбу в скорочені строки (за добу) здійснюється в порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України. Підтримано пропозицію щодо розширення повноважень нотаріусів і надання їм повноважень у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, зокрема шлюбу.

Анотація

У статті розглянуто особливості здійснення права особи на сім'ю шляхом укладення шлюбу. Проаналізовано наукові підходи до визначення поняття шлюбу та з'ясування його правової природи. Доведено, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства концепція «шлюб-союз» найбільше відповідає потребам та ментальності українців. Запропоновано надати повноваження з державної реєстрації шлюбу також нотаріусам. Обґрунтовано необхідність внесення змін щодо державної реєстрації шлюбу «за добу» до законодавчих актів України.

Summary

The author of the article has considered the peculiarities of realizing the right of a person to a family by entering into a marriage. Scientific approaches to the definition of the concept of marriage and the clarification of its legal nature have been analyzed. It has been proved that the concept of "marital union" most closely corresponds to the needs and mentality of Ukrainians at the present stage of development of the Ukrainian society. The author has suggested to empower also notaries to accomplish the state registration of marriages. The author has substantiated the necessity of amending the legislative acts of Ukraine in regard to the state registration of marriages "for 24-hour period".

Використана література:

1. Українці стали менше одружуватися і більше розлучатися. Сьогодні. 15 лютого 2019 р. URL: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/v-2018-godu-zaregistrovali-v-ukraine-na-20-tysyach-brakov-menshe-chem-god-nazad-1221820.html> (дата звернення: 19.06.2019).
2. Населення України. Шлюби та розлучення. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp (дата звернення: 19.06.2019).
3. Нижник Н.С. Правовое регулирование семейно-брачных отношений в русской истории. СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. 272 с.

¹⁵ Кирилюк Д. Нові функції нотаріату: медіація та реєстрація й розірвання шлюбів. Закон і Бізнес. 17.02–23.02.2018 URL: https://zib.com.ua/ua/131913-novi_funkcii_notariatu_mediaciya_ta_reestraciya_shlyubiv.html (дата звернення: 19.06.2019).

4. Гражданский кодекс Восточной Галиции 1797 г. Codex civilis pro Galicia Orientali anni MDCCXCVII / пер. с лат. А. Гужвы; под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. М. : Статут; Одесса, 2013. 536 с.
5. Решение Европейского суда по правам человека по делу «Беррехаб против Нидерландов» от 21 июня 1988 г. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22RUS%22%5D,%22appno%22:%5B%2210730/84%22%5D%7D> (дата обращения: 10.06.2019).
6. Сафончик О.І. Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. 451 с.
7. Шимон С.І. Цвільне та торгове право зарубіжних країн : навч. посіб. (Курс лекцій). К. : КНЕУ, 2004. 220 с.
8. Антокольская М.В. Семейное право: учебник. Изд. 2-е, перераб. и доп. М. : Юристъ, 2003. 333 с.
9. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 532 с.
10. Драгнєвіч Л. Сутність і ретроспектива становлення та розвитку шлюбно-сімейних відносин в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 1. С. 40–42.
11. Фетюхин Ю.М. Институт брака по новому семейному законодательству Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Волгоградский гос. ун-т. Волгоград, 2000. 219 с.
12. Бикова О.Ю. Укладення та розірвання шлюбу за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.03 / Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2005. 220 с.
13. Саутенко Н. Державна реєстрація шлюбу або його розірвання за участю нотаріуса. *Юридичний радник*. 2014. № 4. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/> (дата звернення: 19.06.2019).
14. Кирилюк Д. Нові функції нотаріату: медіація та реєстрація й розірвання шлюбів. *Закон і Бізнес*. 17.02–23.02.2018 URL: https://zib.com.ua/ua/131913-novi_funkcii_notariatu_mediaciya_ta_reestraciya_shlyubiv.html (дата звернення: 19.06.2019).

Kateryna Krasnyk,
Postgraduate Student of Civil Law and Procedure Department
of the Faculty № 6
of Kharkiv National University of Internal Affairs